

Ι.Κ. ΠΡΟΜΠΟΝΑΣ

ΤΑ Ρ. ΕΠΑΡΑΒΡΑΔΙΑΣΤΗΣ ΚΑΙ ΚΑΥΧΑΣΕΤΑΙ
ΣΤΟΝ «ΔΙΓΕΝΗ» Esc

Στά προλεγόμενα του βιβλίου *Ἀκριτικά Α'* (1985) διετύπωσα τήν υπόθεση ότι «ὁ τόπος πού ἀρχικά συνετέθη ὁ «Διγενής Ἀκρίτης» φαίνεται νά εἶναι ὁ Πόντος καί εἰδικά ἡ περιοχή τῆς Τραπεζούντας... Τυπικές ἐκφράσεις, λεξιλόγιο, φωνητικά καί μορφολογικά χαρακτηριστικά καθώς ἐπίσης τεχνοτροπικά καί θεματικά στοιχεία εἶναι πού μᾶς προσανατολίζουν πρὸς μιά ποντιακή καταγωγή τοῦ μεσαιωνικοῦ ἑλληνικοῦ ἔπους...» (σσ. 25-26). Μερικά δείγματα τῶν ποντιακῶν γλωσσικῶν στοιχείων πού, κατὰ τή γνώμη μου, εἶτε ἀπαντοῦν εἴτε λανθάνουν στό κείμενο τοῦ «Διγενή» Esc παρέθεσα στίς σσ. 8, 9, 13-14, 16-20, 26-31. Ὅπως σημειώνω στό *Ἀκριτικά Α'* (σ. 31), συνολικά τό θέμα τοῦτο θά ἐξετάσω στό *Ἀκριτικά Γ'*. Ἡ λαϊκή προέλευση τοῦ «Διγενή Ἀκρίτη». Ἐνδείξεις γιά ποντιακή καταγωγή.

Πρὸς αὐτή τήν κατεύθυνση κινεῖται τό σύντομο τοῦτο σημεῖωμα, ἀφιερωμένο στόν κορυφαῖο ἐρευνητή τοῦ μεσαιωνικοῦ ἑλληνικοῦ ἔπους, τοῦ ὁποῖου οἱ μελέτες ἀνοιξαν καινούργιους δρόμους καί προώθησαν τή λύση τοῦ «Ἀκριτικοῦ προβλήματος».

Ι. *ἐπαρραβραδιάστης*

Τό ρῆμα τοῦτο ἀπαντᾷ στό χωρίο E 856-7 (ἔκδ. Ἀλεξίου):

«Ἐγώ, κύρκα, ὄνειδίζω σε, διατι ἐπαρραβραδιάστης
καί ὡς ὄκηρον καί ράθυμον πάντα νά σε ὄνειδίζω
856 ὄνειδίζω σε εἰ κά ζω: κτινιδίζουσε E 11857 κνηρόν E

Τό ἀντίστοιχο χωρίο στίς ἄλλες παραλλαγές ἔχει ὡς ἐξῆς (ἔκδ. Trapp):

G 1390-1: Ἐγώ, κύρκα, σ' ὄνειδισα, δι' οὐ πολλά ἔραδύνας,
ὡς ὄκηρόν καί ράθυμον πάντα νά σ' ὄνειδίζω,
Z 1847-9: Ἐγώ πάντα ἐλόγιασα, ὅτι ἐβραδυάστης,
καί ἔμεινα ὄλονυκτίς ἄγρυπνος διὰ σένα
καί ὄκηρόν καί ράθυμον πάντα νά σ' ὄνειδίζω.

Πρῶτος, ὅσο ξέρω, ὁ Trapp¹ ἐθεώρησε τό ρ. *ἐπαρραβραδιάστης* ποντιακό γλωσσικό στοιχείο παραπέμποντας στό λ. παρραβραδάσκουμαι τοῦ Λεξικοῦ τοῦ Ἀ. Παπαδό-

1. E. Trapp, Pontische Elemente im Wortschatz des Digenesepos, *Revue des Etudes Sud-Est Européennes* 9, 1971, 603.

πουλου. Στή συνέχεια όμως ή Καραγιάννη² ἀρνήθηκε τόν ποντιακό χαρακτήρα τοῦ ρήματος προβάλλοντας τό ἐπιχείρημα ὅτι τοῦτο, σύμφωνα μέ τό Ἱστορικό Λεξικό τῆς Ἀκαδημίας, μαρτυρεῖται καί στή Χαλκιδική καί στή Νοτιοδυτική Μακεδονία. Παρατηρῶ ὅτι ἡ χρήση τοῦ ἴδιου ἀκριβῶς ρηματικοῦ τύπου καί στήν ἴδια ἀκριβῶς θέση σέ ποντιακούς δεκαπεντασύλλαβους στίχους ὁδηγεῖ στό συμπέρασμα ὅτι ἔχομε νά κάμομε μέ ποντιακό γλωσσικό στοιχείο. Οἱ σχετικοί ποντιακοί στίχοι ἔχουν ὡς ἑξῆς:

- α) καί τ' ἐμόν τὸ μικρὸν τ' ἀρνὶν ἔξ' ἐπαραβραδάσταν
[Λαογραφία 9, 1926, 608]
- β) καί τὸ δικό μου τὸ πουλλὶν ἔξ' ἐπαραβραδάσταν
[ΙΛΑ s.v. ἀπόψε]
- γ) καί τῆ παραδείσ'-ι-μ' τὸ πουλλὶν ἔξ' ἐπαραβραδάσταν.
[Α. Παπαδόπουλου, Ἱστορικόν Λεξικόν Ποντ. Διαλέκτου,
s.v. παραβραδάσκουμαι]
- δ) καί τ' ἐμέτερον τὸ πουλλὶν ἔξ' ἐπαραβραδάσταν
[Π. Λαμψίδη, Δημοτικά Τραγούδια τοῦ Πόντου, Ἀθήναι 1960, σ. 96]
- ε) ἀτὸ τῆ τσοῦνας τὸ κουτάβι ἔξ' ἐπαραβραδάσταν
[Ἀρχεῖον Πόντου 7, 1937, 185]
- στ) τ' ἐμόν τῆ παραδείσ' τ' ἀρνὶν 'ς σὰ ξένα ἐβραδάσταν
[Α. Παπαδόπουλου, ὁ.π., s.v. πιάνω]

Στόν ἴδιο στίχο τοῦ «Διγενῆ» Esc, ὅπου ὁ ρ. τύπος ἐπαραβραδιάσσης, ἀπαντᾷ καί τό ρ. ὄνειδίζω. Ἀξίζει τώρα νά σημειωθεῖ ὅτι ὁ λεξιλογικός αὐτός ἀρχαϊσμός μαρτυρεῖται βέβαια καί ἄλλου, ὅπως στή Δ. Μάνη³, τῆ Χίο³, τῆ Λέσβο³ ἀλλά καί στόν Πόντο³. Παραθέτω τό σχετικό λήμμα ἀπό τό Λεξικό τοῦ Παπαδόπουλου: «ὄνειδίζω Κοτ. Χαλδ. ἄνειδίζω Κερ. Οἰν. Τραπ. Χαλδ.: ἄνειδίζω Χαλδ. δεινίζω Χαλδ. 1) Ἐμπαίζω, κοροϊδεύω, 2) Μέμφομαι, κατηγορῶ, 3) Καταισχύνω, ντροπιάζω».

Ὅμως ὁ στ. Ε 856 μέ τά δύο ποντιακά γλωσσικά στοιχεία ἀποκτᾷ ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον. Ὁ καθηγητής Ἀλεξίου σχολιάζοντας τόν στ. G 1390 παρατηρεῖ: «Ἡ γραφή αὐτή εἶναι ἀσύντακτη, ἂν κρατηθῆ ἢ μετοχή, ὅπως ἐκδίδει ὁ Legrand. Ὁ Trapp δοκιμάζει νά τῆ μεταβάλῃ σέ ρῆμα γράφοντας ἄβραδύνας δηλαδή ἐβραδύνας, «ἀργησες», ὅπως ἀπαιτεῖ τό νόημα. Δέν νομίζω ὅμως ὅτι ὑπάρχει ἀνάλογος τύπος στό G. Θά μπορούσε κανεῖς νά γράψῃ βραδύνεις, ἀλλά αὐτό θά ἦταν λογικά ἀπαράδεκτο, ἀφοῦ ὁ νέος ἔχει ἤδη φτάσει· ὁ ἀόριστος εἶναι ἀπαραίτητος καί ἔτσι παραδίδει ἢ πολύ πειστικότερη γραφή τοῦ Ε 856... Τό ἀταίριαστο βραδύνας φαίνεται νά εἶναι μιὰ ἐξοικονόμηση, στό στίχο, ἀντί τοῦ δημώδους ρήματος τοῦ Ε»⁴.

2. Ἰωάννα Καραγιάννη, Ὁ Διγενῆς Ἀκρίτας τοῦ Ἐσχοριά. Συμβολή στή μελέτη τοῦ κειμένου [Διατριβή ἐπί διδακτορίας]. Μελέτες στή Νέα Ἑλληνική Φιλολογία ἀρ. 1, Ἰωάννινα 1976, σ. 191.

3. Βλ. Ν. Andriotis, *Lexikon der Archaismen in neugriechischen Dialekten*, Wien 1974, σ. 409 ἀρ. 4406 s.v. ὄνειδίζω.

4. Στυλιανού Ἀλεξίου, Ἀκριτικά, Τό πρόβλημα τῆς ἐγκυρότητας τοῦ κειμένου Ε, Χρονολόγηση - Ἀποκατάσταση χωρίων - Ἐρμηνευτικά, Ἡράκλειο 1979, σ. 62.

II. *καυχάσεται*

Ἐπιγραμματικός αὐτός τύπος ἀπαντᾷ στό χωρίο Ε 50-1 (ἔκδ. Ἰ. Ἀλεξίου):

Ἐγὼ οὐδὲν τὸ ἐγνοιάζομαι νὰ τὸν καταπονέσης,

ἀλλὰ μὴ τὸ καυχάσεται ὅτι ἔτρεψεν φουσάτα.

50 ἐγὼ οὐδὲν τὸ ἐγν. ἔ ρ α ψ α: ἐγὼ οὐδὲν τὸν ἐγν. Λ . Π ο λ . // ἐγὼ δὲ μοῦλε
οὐδὲν τὸν ἐγν. Ε // 51 φουσάτε Ε.

Ἐπιγραμματικός Ἰ. Ἀλεξίου σχολιάζοντας τοὺς στίχους 50-1 σωστά σημειώνει: «Ἡ ἔννοια τῶν λόγων τοῦ Σαρακηνοῦ εἶναι ἡ ἀκόλουθη: «Ἐγὼ δὲν τὸ νομίζω ὅτι πρόκειται νὰ τὸν καταβάλεις, ἀλλὰ φοβοῦμαι μήπως θὰ καυχᾶται γιὰ τὴ νίκη του σὰν νὰ ἔχει τρέψει σέ φυγή ὀλόκληρο στράτευμα». Εἶναι σαφές ὅτι ἐρμηνευτικό πρόβλημα ἐδῶ δὲν ὑπάρχει. Ὑπάρχει ὁμως, κατὰ τὴ γνώμη μου, μικρὸ γραμματικὸ πρόβλημα, τοῦ ὁποίου ἡ λύση μᾶς ὀδηγεῖ ἀποκλειστικά στόν Πόντο, πουθενά ἄλλοῦ. Τί τύπος εἶναι τὸ *καυχάσεται*; Ὅσο ξέροντες, ὁ τύπος αὐτός δὲν ἀπασχόλησε τοὺς ἐκδότες τοῦ «Διγενῆ» Esc ἀλλὰ οὔτε καὶ κανένα ἀπὸ ὄσους ἔχουν ἀσχοληθεῖ μέ τὴν κριτική ἀποκατάσταση τοῦ κειμένου τούτου. Πῶς ἐρμηνεύεται ὁ τύπος *καυχάσεται* ἀντί τοῦ ἀναμενομένου *καυχῆσεται*; Κατὰ τὴ γνώμη μου, κάτω ἀπὸ τὸ *καυχάσεται* τοῦ χφ κρύβεται ὁ ποντιακὸς τύπος **καυχάσεται*, γ' ἐνικό τοῦ *καυχάσκομαι* = *καυχῶμαι*. Στὴν ποντιακὴ διάλεκτο – πουθενά ἄλλοῦ – τὸ ρ. *λυποῦμαι*, –*μαι* ἔγινε *λυπάσκομαι*⁵, τὸ *ἀλώμαι* ἔγινε *ἀλάσκομαι* – *λάσκομαι*⁶, τὸ *ἐκσπῶμαι* – *ἀχπάσκομαι*⁷ κλπ. Τὸ **καυχάσεται* τοῦ ἀρχικοῦ κειμένου κάποιος ἀντιγραφέας ἢ διασκευαστὴς μετέβαλε σέ *καυχάσεται*, προφανῶς στὴν προσπάθειά του νὰ μεταγλωττίσει στὴν κοινὴ τῆς ἐποχῆς του τὸν ἰδιωματικὸν τύπο, χωρὶς συγχρόνως καὶ νὰ μεταβάλει τὸ μέτρο. Ἡ μεταγλώττιση ὁμως ἦταν ἐλλιπής. Ὁ ἀντιγραφέας ἢ διασκευαστὴς δὲν πρόσεξε ἢ δὲν ἐγνώριζε⁸ ὅτι ὁ τύπος *καυχάσεται* εἶναι ἀνύπαρκτος καὶ ὅτι ἔπρεπε νὰ μεταβληθεῖ σέ *καυχῆσεται* γιὰ νὰ εἶναι σωστός. Καὶ ἀκριδῶς χάρη σ' αὐτὴ τὴν ἀπροσεξία ἢ τὴν ἄγνοια, τὸ ἔχνος ἐνός ἀκόμη ποντιακοῦ γλωσσικοῦ στοιχείου διασώθηκε στό κείμενο τοῦ «Διγενῆ» Esc.

Στὰ Προλεγόμενα τῶν Ἀκριτικῶν Α' εἶχα ἐπισημάνει παρόμοια ποντιακὰ γλωσσικὰ ἔχνη, στὰ ὁποία κυρίως ἐστήριξα τὴν ὑπόθεσιν γιὰ μιὰ ἀρχικὴ σύνθεσιν τοῦ «Διγενῆ» στὴν ποντιακὴ διάλεκτο. Πῶς ἐρμηνεύονται αὐτὰ τὰ ποντιακὰ γλωσσικὰ ἔχνη, πού ἀπαντοῦν στό κείμενο τοῦ «Διγενῆ» Esc; Κατὰ τὴ γνώμη μου, τὸ ἀρχικὸ κείμενο τοῦ «Διγενῆ» – καὶ αὐτό, ὅπως ἔδειξε πειστικά ὁ καθηγητὴς Ἰ. Ἀλεξίου, διασώζεται πιστοτέρως στὴ διασκευὴ Esc – μεταγλωττίστηκε μέ διπλὴ κατεύθυνση: πρὸς τὴ λόγια γλώσσα καὶ πρὸς τὴ δημοτικὴ κοινὴ. Ἡ μεταγλώττιση αὐτὴ εἶναι λογικὸ νὰ ὑποθέσει κανεὶς ὅτι ἔγινε ἀπὸ λόγιο ἢ λόγιους, τῶν ὁποίων μητρικὴ γλώσσα ἦταν ἡ ποντιακὴ

5. Κι ὁ βασιλεὺς δαδούμενος μέ τὸν Βεζίρ - ἄξέμηνη
στοχάσεται λυπάσεται τὸ γράμμα τῆς καμάρας
(Π. Λαμφίδη, *Ποντιακὰ Δημοτικὰ Τραγούδια*, σ. 36).

6. Βλ. Andriotis, *δ.π.*, σ. 87 ἀρ. 354 s.v. *ἀλώμαι*.

7. Ἀχπάσεται Ἀκρίτες μου νὰ πάγη κυνηγεύη (Π. Λαμφίδη, *δ.π.*, σ. 18). Γιὰ τὴν προέλευσιν τοῦ *ἀχπάσκομαι* < *ἐκσπῶμαι* βλ. ΙΛΑ s.v. *ἀχπάνω*.

8. Τὸ γεγονός ὅς μὴ μᾶς κάνει ἐντύπωσιν. Ὁ τύπος *καυχάσεται* οὔτε ἐμᾶς τοὺς σημερινοὺς φιλόλογους εἶχε ἐνοχλήσει.

διάλεκτος. Σέ μιά τέτοια περίπτωση αὐτονόητο εἶναι ὅτι στό μεταγλωττισμένο κείμενο θά μπορούσε νά περάσουν καί ποντιακά γλωσσικά στοιχεῖα. Τά παράλληλα δέν λείπουν. Προέρχονται μάλιστα ἀπό τόν ἴδιο τόν Πόντο. Τό 1960 ὁ Πόντιος λόγιος Π. Λαμψίδης ἐξέδωκε τὰ *Δημοτικά Τραγούδια τοῦ Πόντου*⁹ συνοδεύοντάς τα μέ «νεοελληνική ἀπόδοση». Στό μεταγλωττισμένο κείμενο εὐδιάκριτα εἶναι τὰ ποντιακά γλωσσικά στοιχεῖα. Ἄρκοῦμαι σέ λίγα παραδείγματα¹⁰.

- α) θέκον καί στό κιφάλι μου καί παρχαρι' τοιτσέκια (σσ. 18-9)
(βάλε καί στό κεφάλι μου καί *παρχαριῶν* λουλούδια)
- β) γιά ἄμε σὺ καί κόνεψον εἰς τοῦ καστρί' τήν πόρταν, (σσ. 26-7)
γιά σοῦκ' καί καλοκόνεψον καί σή χωρί' τή μέσην
(γιά πήγαμε καί *κόνεψε* στήν ἔμπασιὰ τοῦ κάστρου,
σήκω καί καλοκάθησε καί στοῦ χωριοῦ τή μέση)
- γ) ἠῦρνε καί τόν Κωσταντήν ἀπό λουτροῦ στόν ὕπνον (σσ. 28-9)
(βρήκανε καί τόν Κωσταντή *ἀπό λουτροῦ* στόν ὕπνο)
- δ) Παρχαρομάννα, φύλαξον, ἔχ' κ' ἔρχουν οἱ ρομάνες (σσ. 104-5)
(Παρχαρομάννα, φύλαξε, φτάνουν τὰ βοσκοπούλλια)
Στό ἴδιο τραγούδι ἡ φρ. *Παρχαρομάννα* *λάλεσεν* μεταγλωττίζεται σε: *Εἶπ' ἡ νεράϊδα τῶν Βουνῶν*.
- ε) φορεῖ ὀρτάρα ξίψιλα, ποστάλα γεμενία (σσ. 112-3)
(φοράει *ὀρτάρια* ὀλόλιγνα, καί *γεμενί* παπούτσι)

9. Παράρτημα 4 τοῦ περ. «Ἄρχεῖον Πόντου».

10. Σέ παρένθεση τό μεταγλωττισμένο κείμενο.